

RUKOPISI POEZIJE HASANA KAIMI BABE

Hasan Kaimi Baba nije nikakva fiktivna ličnost iako i danas o njemu kolaju i žive priče i legende. O ovom pjesniku i kadirijskom šejhu iz Bosne sedamnaestog vijeka koji je pisao na osmanskome jeziku, ali i na našem tzv. »bosanskom« jeziku postoji čitav niz članaka i napisa počev od zabilježaka u tezkirama Šejhija i Safajia preko napisa kod Hamera ili Bašagića sve do modernih istraživača književnosti Bosne u doba Osmanskog carstva.¹⁾ Mišljenja autora koji su pisali o Kaimi Babi su podijeljena. Za neke, Kaimi je veliki pjesnik, za druge, pak, to je pjesnik bez ikakve literarne vrijednosti. Pada u oči, međutim, da se autori tekstova često zadovoljavaju time da prepisuju jedni od drugih mnoge podatke o ovom pjesniku, nekritički i bez provjeravanja izvora, što rezultira mnogim kontradikcijama i zabrudama koje se odnose na život i djelo Hasana Kaimi Babe. Svi ovi autori slažu se ipak s činjenicom da je Kaimi jedna od najpoznatijih pjesničkih figura na Balkanu toga doba.

Niz autora pisalo je o Kaimi Babi, ponekad čak u romantičarskom zanosu, kao o vođi pobunjenih seljaka i sarajevske sirotinje iz 1682-3. god.,²⁾ koji su se te gladne godine digli protiv bogatih trgovaca špekulanata i lokalnih vlasti, iako do danas nije pronađen ni jedan istorijski dokumenat koji bi potvrdio stvarno učestvovanje Kaimi Babe u ovoj poznatoj pobuni iz 17. vijeka. Također u njegovoj poeziji na našem ni na osmanskome jeziku kao ni u bilješkama prepisivača nema indicija koje bi to učestvovanje posvjedočile.

1) Cf. Seydi: *Vekayi'ul Fuzala*, Istanbul, Universite kutuphanesi, TY 81, str. 650; Safayi, Istanbul, Universite kutuphanesi, TY 3215, str. 259; S. Kemura: *Mecmu'a -i Seyfuddin Kemura*, Gazi Husrev-begova biblioteka, R 6056/ 1-12, f° 169a; E. Kadić: *Tarih-i Enveri*, Orijentalni institut u Sarajevu, t. IV, str. 234; S. Bašagić: »Popis rukopisa moje biblioteke«, GZM, 3-4, juli-de- cegovci u turskoj carevini, Zagreb, 1931., str. 38; *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912., str. 98-100; J. Hammer: *GOD*, III (MVII 11), Pesth, 1836-38, str. 524-525; F. Nametak: »Književnost bosansko- -hercegovačkih Muslimana na turskom jeziku«, *Treći Program — Radio Sarajevo*, 19, Sarajevo, 1978., str. 566-568.

O pjesniku H. Kaimi Babi pisali su, ili su ga samo pominjali u svojim radovima, i mnogi drugi autori, ali je nemoguće sve ih pobilježiti ovom prilikom.

2) Cf. H. Kikić: »Nekoliko svijetlih i nekoliko obskurnih imena u BiH literaturi«, *Izabrana djela*, Svjetlost, Sarajevo, 1980., str. 264-265. (*Almanah savremenih problema*, Zagreb, 1936., str. 156); H. Dizdar: »Pjesnik Hasan Kaimija, vođa pobunjenih seljaka i zanatlija u 17. vijeku«, *GVIS*, II, Sarajevo, 1951, str. 138-147.

Isto tako, izuzev nekoliko sporadičnih prevoda nekolicine njegovih stihova sa osmanskog jezika (i većeg broja edicija alhamiada poezije,³⁾ nije objavljena ni transkripcija ni prevod poezije sa osmanskog jezika pjesnika Hasana Kaimi Babe koga toliki veličaju u svojim tekstovima. Kaimijeva slava je neosporna. O njoj svjedoče ne samo mnogobrojni napisi o njemu, legende, čitave pjesme koje su mu posvetili pjesnici iz Bosne i njegovi savremenici,⁴⁾ nego prije svega izuzetno velik broj rukopisa njegovog djela. Malo je bilo čak slavnih i priznatih osmanskih pjesnika čija su djela toliko prepisivana kao pjesme Kaimi Babe. Ovi rukopisi predstavljaju važan izvor za proučavanje života i djela ovog pjesnika.

Rukopisi Kaimijevih zbirki poezije nalaze se u mnogim većim bibliotekama Evrope i Bliskog Istoka. Tokom dugogodišnjem rada na ovom pjesniku pronašla sam i konsultovala stotinjak rukopisa poezije Hasana Kaimi Babe, bilo da se radi o alhamiada pjesmama ili o njegovoj poeziji na osmanskome jeziku. Njegove pjesme prepisivane su ponekad kao samostalne zbirke, ali često sačinjavaju dio raznih međzma.

Ipak, to ne znači da se radi i o konačnom broju prepisa Kaimijeve poezije jer se neki rukopisi i danas nalaze u privatnim zbirka ili pak u nekim bibliotekama neregistrovani. Poznato je, na primjer, da je od dva rukopisa koja su se uvela u Biblioteci SANU jedan zagubljen, a da je Biblioteci ANUBiH-a prodato nekoliko rukopisa Kaimijeve poezije koji su, na žalost, iz nepoznatih razloga nepristupačni zainteresovanim.

Rukopisi Kaimijeve poezije nalaze se u bibliotekama Sarajeva, Zagreba i Beograda, Istanbula, Pariza, Kembriđža, Vatikana, Bakua, Bratislave, Upsale, Taškenta, Tibingena, Marburga i Kaira. Jedan rukopis nalazi se u privatnom vlasništvu F. Nametka iz Sarajeva. Najveći broj rukopisa nalazi se u bibliotekama Istanbula, 45 rukopisa, zatim u sarajevskim bibliotekama, 28 rukopisa (u biblioteci Orijentalnog instituta 14, Gazi Husrev-begovoj biblioteci 11 i u Narodnoj Biblioteci u Sarajevu (NBS) 1 primjerak). U kolekciji Orijentalne zbirke Jugoslavenske Akademije (OZJA)⁵⁾ nalazi se desetak rukopisa, dok se u ostalim bibliotekama čuva jedan do dva rukopisa Kaimijeve poezije.^{5a)} Bilo je,

³⁾ Nekoliko stihova iz *Varidata* preveli su na srpskohrvatski jezik S. Bašagić u *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, str. 98-100. i F. Nametak u »Uvodni stihovi Kaimijina Divana«, *Anali GHB*, II-III, Sarajevo, 1974., str. 71-79.

Kaimijeva alhamiada poezija objavljena je u srpskohrvatskoj transkripciji u više navrata. Među prvima su je objavili Kemura i Čorović u *Serbokroatische Dichtungen Bosnischer Moslims*, Sarajevo, 1912., str. 11-19, a među posljednjim Abdurahman Nametak u *Hrestomatija bosanske alhamiada poezije*, Svjetlost, Sarajevo, 1981, str. 202-212.

⁴⁾ Cf. Meyli: *Gazel*, u *Tarih-i Enveri*, Orijentalni institut u Sarajevu, t. VII, str. 262; Šakir efendi Mu'idi zade: *Gazel u Tarih-i Enveri*, Orijentalni institut u Sarajevu, t. XX, str. 165.

⁵⁾ Skraćenicama, koje sam prvi put stavila u zagrade iza punog naziva, obilježavaću kasnije nazive pojedinih biblioteka.

^{5a)} Uz ovaj rad je autor pripremio i vrijedan opis rukopisa koji se nalaze u jugoslovenskim bibliotekama ili institutima. Obzirom na obilje materijala za ovaj broj Anala nije, na žalost, moguće uvrstiti cijeli taj materijal zbog čega donosimo samo brojeve pod kojima se nalaze rukopisi

nažalost, nemoguće obići sve te biblioteke u svijetu i pregledati rukopise koji se čuvaju u njima, a koji su zabilježeni i opisani u mnogobrojnim katalogima orijentalnih rukopisa: kod E. Rossia, B. Fleming, E. G. Browna, Berenbacha, Semenova, K. Dobračić, S. Bašagića, J. Blaškovića, M. Gotza, Nickolsona, E. Blocheta, Zettersteena i drugih.

Šta saznajemo iz ovih rukopisa:

Gotovo sve zbirke Kaimijevih pjesama zabilježene su u bibliotekama pod naslovom »*Divan*«. Autori mnogobrojnih napisa o Kaimi Babi tvrde, pak, da je ovaj pjesnik pored *Divana* napisao još jedno djelo »*Variddt*« (Inspiracije) iako rijetko koji od njih citira pjesme iz »*Varidata*« miješajući ovu posljednju zbirku sa »*Divanom*«. Kaimi je uistinu autor dvije zbirke poezije na turskom-osmanskom jeziku koje su po pravilu posebno prepisivane, a koje su i različite po sadržaju i koncepciji. Te zbirke možemo označiti kao »*Divan*« I i »*Divan*« II, nazvan *Varidat*. Svega nekoliko autora kataloga pravi razliku između *Divana* i *Varidata* navodeći u svojim opisima početak i kraj pjesama iz ove dvije zbirke. S. Bašagić je jedan od tih rijetkih autora kataloga koji daje opis zbirke koju naziva i sam *Vdridat*.⁶⁾ Kao *Varidat* ova zbirka je zavedena u kolekciji OZJA i još jedino u katalogu Blaškovića. Neki autori u opisima rukopisa Kaimijeve poezije govore samo o »zbirci« pjesama Kaimi Babe ili o »nekim Kaimijevim pjesmama« ne navodeći kojem djelu pripadaju. Tako npr. postupaju Nickolson i Rossi.⁷⁾ Na fišama velikog broja biblioteka ova djela su zavedena kao »*Divan*«.

Postoji nekoliko rukopisa zbirki u kojima su prvo prepisane pjesme iz *Divana* I a pri kraju su zastupljene neke pjesme iz *Divana* II (*Varidat*), kao npr. u rukopisu Orijentalnog instituta (OI) br. 2447 i Gazi Husrev-begove biblioteke (GHB) br. 2725. U *Divanu* koji je u vlasništvu F. Nametka (FN) nalaze se mnoge pjesme koje susrećemo inače u *Divanu* I kao i u *Divanu* II. U njemu je na kraju rukopisa zastupljena i jedna alhamiada pjesma Kaimi Babe.⁸⁾

Sami rukopisi nose različite naslove. Najčešće se nazivaju *Divan*. Ovaj naslov čitamo i iznad alhamiada pjesma zastupljenih u međzmuama OI 3089 i GHB R-906, ali i u zbirkama OZJA (I-III), OI 2447, GHB 1904, GHB 2725, FN, GHB 3455/2, OI 3268 i Izmir 538/2.⁹⁾

ovog velikog pjesnika u jugoslovenskim bibliotekama i institutima: OI 3089; GH R-906; Ms OZJA 608; Ms OZJA 1159; Ms OI 2447; Ms OI 2423; Ms GH 2725; Ms GH 1904; Ms GH T 2219; Ms GH 3214; Ms GH T 3218; Ms GH T 3228; Ms GH T 3229; Kaimijev *Divan* F. N.; Ms GH 3455/2; Ms GH 1042; Ms GH 3187; Ms OI 2212; Ms OI 3794; Ms OI 3268; Ms OI 4782; Ms OI 841; Ms OI 1732; Ms OI 2098; Ms OI 2254; Ms OI 3034; Ms OI 4613; Ms OI 5049; Ms NBS RS 59; Ms OZJA 407; Ms OZJA 275; Ms OZJA 3/I-III; Ms OZJA 712; Ms OZJA 922; Ms OZJA 1120 i Ms SANU 201. (Redakcija).

⁶⁾ Cf. S. Bašagić: »Popis rukopisa moje biblioteke«, str. 232.

⁷⁾ Cf. R. Dickolson: *A Descriptive Catalogue of the Late E. G. Browne*, Cambridge, 1932, str. 294-295; E. Rossi: *Elenco dei Manoscritti Turchi della Biblioteca Vaticana*, Vaticano, 1953, str. 79-81. i 100-102.

⁸⁾ Radi se o alhamiada pjesmi koja govori o kandijskom ratu (1645-1669. g.).

⁹⁾ Ovaj posljednji rukopis čuva se u biblioteci Suleymaniye u Istanbulu i zaveden je u njoj kao Izmir 538/2.

Neki rukopisi *Divana* iznad početnih pjesama nose ime Abdul Kadira al-Gilania, osnivača kadijskog reda kojem je i Kaimi pripadao, jer su i pjesme *Divana* I posvećene ovom poznatom piru (OZJA 1159, Es' ad ef. 2922¹⁰) * i dr.). Ima pjesama koje nose naslov »Ilahi« kao npr. u rukopisima GHB T-3218 i GHB T-2219.

Mnogi rukopisi se nazivaju »*Kasaid-i Ka'imi* ili *Kaside-i Ka'imi* (Yazma bagislari 624,¹¹) GHB 1042, OI 2212, OI 4782, OI 4613, OI 2254, OI 1732, OZJA 1120). Kaimijeve pjesme se ponekad zovu i *Manzume-i Ka'imi* (Q 6798,¹²)¹³ NBS 59) ili pak *Risale-i Kasidat-i Ka'imi* (BNP 584,¹³) SANU 201). Ovi posljednji naslovi se odnose na drugu zbirku *Divan* II, *Varidat*. Pod naslovom *Varidat* ima veoma malo rukopisa ili dijelova rukopisa, kao npr. u rukopisima FN i OI 2447 gdje u sredini rukopisa možemo pročitati naslov *Varidat*. Jedan od rijetkih rukopisa na kojem stoji naslov *Varidat-i seyh-i Hasan*« je rukopis koji se čuva u Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi pod br. TF 131.

Rukopisa *Divana* II, *Varidata* i kasida iz ove zbirke ima mnogo više nego rukopisa koji se odnose na zbirku *Divan* I. Od svih pomenutih rukopisa ima 23 rukopisa *Divana* I, a oko 60 rukopisa *Varidata* koji su često bilježeni i sami kao »*Divan-i Ka'imi*«. Petnaestak rukopisa svrstala sam pod »Razno« jer nisam vidjela te rukopise i ne znam koje su pjesme u njima zastupljene.¹⁴

Nije slučajno da ima toliko prepisa *Divana* II, *Varidata*, jer su upravo pjesme iz te zbirke, koje možemo nazvati i »historijsko-profetskim«, donijele Kaimi Babi veliku slavu.

Najveći dio rukopisa Kaimijevih pjesama nalazi se u raznim međzmuama, skupa s pjesmama drugih osmanskih pjesnika, među kojima ima i pjesnika iz Bosne. Od pomenutih stotinjak rukopisa, blizu šezdeset rukopisa su zasebno prepisani, iako među tim primjercima ima takvih koji broje svega dvadesetak listova. Pjesme *Divana* I su najčešće prepisivane samostalno, dok su pjesme *Divana* II, *Varidata*, kao i alhamiada pjesme, najčešće sadržane u raznim međzmuama.

Mnogi rukopisi nisu uopće datirani, ali je malo vjerovatno da i jedan od pomenutih rukopisa potiče iz Kaimijevo doba. Od rukopisa koje sam zabilježila, preko 20 je bez datuma na kraju.¹⁵ Najveći broj

¹⁰) Na ovaj način zaveden je rukopis koji se čuva u biblioteci Suleymaniye u Istanbulu.

¹¹) Na ovaj način zaveden je rukopis koji se čuva u Suleymaniye biblioteci u Istanbulu.

¹²) Na ovaj način sam obilježila rukopis koji se čuva u biblioteci »Daru -l-Kutub« u Kairu.

¹³) Ovako sam bilježila rukopis koji se čuva u Bibliotheque Nationale u Parizu.

¹⁴) Veći broj ovih rukopisa nalazi se u bibliotekama Istanbula i to: u Suleymaniye biblioteci sljedeći rukopis: Halet ef. ilavesi 142/10; Halet ef. ilavesi 212/14; Halet ef. ilavesi 625/3; Haci Mahmud ef. 5202; Dugunlu Baba 437; u Univerzitetskoj biblioteci sljedeći rukopisi: br. 5739, br. 96, br. 57, br. 1703, br. 3505, br. 9240, br. 6749, i dr.

¹⁵) To su sljedeći rukopisi: Yazma bagislari 624, rukopis iz Top Kapi Saray muzeja H 904, rukopisi iz GHB biblioteke 3228, 221, 3218, 1042, 2725, 3229, R-906; OZJA: 3/I—III, 1159, 712, 1120, 1732; OI: 5049, 2254, 3034, 841, 2098, 4613, 2212, 2423.

rukopisa koje nose datum kao i, najčešće ime prepisivača, potiče iz 19. vijeka.¹⁶⁾ To su mahom rukopisi *Divan* II, koji su inače češće datirani nego rukopisi *Divana* I. Činjenica da je velik broj prepisa *Varidata* nastao između 1850. i 1890. g. govori o velikom značaju pjesnika Kaimi Babe u 19. v. kad je već sasvim oslabila moć Osmanskog carstva i kad Austrija preuzima vlast u Bosni. Kaimijev *Varidat* i kaside iz ovog djela bili su jedna vrsta moralne podrške muslimanima u borbi protiv »nevjernika« i neprijatelja — Austrijanaca, muslimanima koji su se nadali da će se ostvariti Kaimijeva predviđanja iz *Varidata*.¹⁷⁾ Samo dva rukopisa potiču najvjerojatnije iz 20. vijeka. Rukopis GHB 3187 prepisan je 1335/1916. g. kad je »čitav svijet zahvatio rat«, na što upućuje bilješka u rukopisu (»Butun duyada harb oldi). Na kraju rukopisa OZJA 608, poslije jedne pjesme, stoji datum 923., i odnosi se najvjerojatnije na godinu 1923. U ovom istom rukopisu javlja se još jedan datum, godina 1242/1825., što bi moglo predstavljati datum prvog prepisa.

Šest rukopisa potiče iz 18. vijeka.¹⁸⁾ Svi ovi rukopisi odnose se na *Varidat*. Iz osamnaestog vijeka (1757. g.) potiče i rukopis OI 3089 koji sadrži Kaimijeve alhamiade pjesme.

Na kraju jednog rukopisa koji se nalazi u Suleymaniye biblioteci u Istanbulu (Izmir 538/2), radi se o prepisu *Varidata*, nalazi se bilješka sa datumom 1086/1675. g. Ova bilješka i datum dolaze iza jednog teksta u prozi koji je praktično nemoguće pročitati zbog oštećenosti rukopisa. Na fiši pomenute biblioteke stoji također da rukopis potiče iz 1675. g., dakle još iz doba dok je Kaimi bio živ. Teško je prihvatiti činjenicu da je prepis nastao još za vrijeme Kaimijeva života, ako se uzme u obzir da ima pjesama koje su nastale iza ovog datuma što se vidi iz zabilježaka prepisivača u nekim rukopisima koje sadrže identične pjesme kao i istanbulski rukopis.¹⁹⁾

Rukopis koji se čuva u biblioteci SANU br. 201 ima dva datuma prepisa. Prvi je iz 1715., a uz njega je i bilješka da je rukopis bio tad prepisan po prvi put; drugi datum potiče iz 1850-51, uz njega je i ime prepisivača, šejha Ibrahima iz Niša.

Pada u oči da se imena prepisivača ponekad ponavljaju. Radi se najvjerojatnije o prepisima prepisa gdje se prepisivači stavljali ime prethodnog prepisivača, a ne svoje. Tako u dva rukopisa, OI 2447 i OZJA 608, pojavljuje se ime istog prepisivača, Muhameda Emina bin al-hadž Muharem-age zade-a; prvi je prepisan 1844., a drugi 1825. g.

¹⁶⁾ Sljedeći rukopisi potiču iz 19. vijeka: SANU 201, (iz 1850. g.), OZJA 275 (iz 1889.), Q 6798 (iz 1825-6.), OI 4782 (iz 1881.), OI 3268 (iz 1855-6.), OI 3794 (iz 1850-1.), GHB 3455 (iz 1809.), FN (iz 1839.), GHB 1904 (iz 1850.), OI 2447 (iz 1844.).

¹⁷⁾ Osnovna ideja *Varidata* je da će Turci pobijediti Venecijance i Austrijance, da će Osmansko carstvo proširiti svoje granice na zapadu preko Italije i Austrije, da će svi postati muslimani.

¹⁸⁾ To su sljedeći rukopisi: OZJA 407 (iz 1763-4.), NBS 59 (iz 1795.), rukopis iz Staatsbibliothek u Marburgu 2626 (iz 1715.), rukopis iz Univerzitetske biblioteke u Bratislavi TD 8 (iz 1740.).

¹⁹⁾ Cf. rukopis OI 2447, f° 149b gdje je naznačeno da je jedna pjesma nastala 1677-8. g.

Ime prepisivača Muhameda bin al-hadž Ali-a al-Beligradija pojavljuje se u bratislavskom rukopisu (TD 8) kao i u rukopisu koji je opisao S. Bašagić. Po svoj prilici se radi o istom rukopisu jer se Bašagićevi rukopisi danas čuvaju u biblioteci u Bratislavi.

Postoji velik broj rukopisa koji ne nose ime prepisivača.

Osim Muhameda bin al-hadžia iz Beograda i šejha Ibrahima iz Niša, prepisivači su uglavnom iz Bosne: Abdulah Azmi bin Ibrahim, Abdul Kerim Zuhdi, sin Muhameda Emina i Muhamed Emin su iz Sarajeva; Muhamed Emin bin Muharem Aga zade je iz Zvornika; Muhamed bin al-hadž Husein Tatar zade je iz Fojnice, a Salih bin Omer iz Trebinja.

Izvjeshni rukopisi sadrže bilješke na osnovu kojih saznajemo kako su dospjeli u pojedine biblioteke i u čijem vlasništvu su bili.²⁰⁾

Rukopisi su pisani najčešće *nesh* pismom, ali ih ima pisanih *nesh-ta'lik*, *ta'lik* i *rik'a* pismom. Tinta je najčešće crna, mjestimično crvena, ponekad i zlatne boje. Crvenom tintom su pisani naslovi, Kaimijev mahlas, bilješke prepisivača i datumi, a u rukopisu FN i riječi na srpskohrvatskom jeziku. Neki rukopisi su ukrašeni raznim ukrasima, ili čak i crtežima. Mnogi rukopisi su dobro sačuvani i lijepi, u kožnom povezu, iako ih ima dosta i s kartonskim povezom. Bejtovi su pisani najčešće u istom redu, dok su distisi ponekad razdvojeni vertikalnim linijama, crne ili crvene boje. I pjesme su često oivičene crnim ili crvenim linijama, ponekad pak i linijama zlatne boje. Vrlo rijetko su stihovi napisani u vidu proznog teksta.²¹⁾ Papir je najčešće veličine 20 x 18 cm.

Kaimi je autor dvije alhamiade pjesme, jedne koja govori o kandijskom ratu i druge o štetnosti duhana. Prva pjesma je samo skraćeni vid velike kaside istog sadržaja koja se završava na *-ari*, a koja predstavlja dio *Divana II*, *Varidata*, dok je druga pjesma čisto didaktičkog karaktera.

Divan I sadrži mnogo više stihova nego *Divan II*, *Varidat*. Pjesme *Divana I* su iste sadržine i posvećene su Abdul Kadim al-Gilaniju. Neki rukopisi, pored toga što nose na početku ime ove ličnosti, sadrže i pjesme Abdul Kadira, kao npr. rukopis TF 131 iz Univerzitetske biblioteke u Bratislavi i OZJA 1159.

U nekim rukopisima se iza Kaimijevog imena može pročitati riječ *kadiri* (npr. rukopis GHB T 2219) po čemu je jasno da je Kaimi pripadao kadijskom derviškom redu. Pjesme ovog *Divana (I)* napisane su u sufijskom zanosu, najčešće u aruz metru, ali ima pjesama napisanih i slogovnim metrom (*hece vezni*). Najveći broj pjesama napisan je u formi *muraba'a* i *gazela*. Od ostalih formi zastupljen je po koji *terkib-i bent* i *terci-i bent*, *muhammes* ili *museddes*, dok je *mesnevi* forma rijetka.

²⁰⁾ Npr. rukopis OZJA 608 je pripadao po svoj prilici Hasanu H. Ahmetbegoviću iz Zvornika, vlasnici rukopisa OI 2447 bili su Mufti zade Derviš Hadži Muhamed Salih i Kemura Sejfuđin Fehmi, sin Alije Kemure, a kupljen je od Alije Kemure 5. 8. 1918.; rukopis GHB 2725 pripadao je 1828. Svrzi Ismetu, sinu Vejsila iz Sarajeva, itd.

²¹⁾ Cf. rukopis Yazma bagislari 624.

Pjesme *Divana II*, *Varidata* su s jedne strane sufijske inspiracije, i s druge strane profetske sadržine, bazirane na *dafru* (ilm-i cifr) na osnovu kojeg Kaimi nastojii da predvidi istorijske događaje. Ove pjesme, napisane najviše u formi kasida, predstavljaju istovremeno i svojevrsnu kronologiju istorijskih događaja i borbi na zapadnim granicama Osmanskog carstva, između Turaka s jedne strane i Mletaka i Austrijanaca s druge strane, a čije je bojno polje bilo uglavnom Jadranska obala.

U obje zbirke poezije nalaze se rasuti mnogobrojni datumi koji su od neobične važnosti jer se odnose na događaje koje Kaimi opisuje u svojoj poeziji. Ovi datumi se nalaze bilo u samim stihovima ili pak na marginama rukopisa dodati rukom prepisivača. Uz ove datume prepisivači su ponekad stavljali i neka objašnjenja i bilješke i to često tintom druge boje od one kojom je napisan rukopis.

Datumi koji se najčešće ponavljaju u rukopisima su: 1079/1668-9., 1080/1669-70., 1081/1670-1., 1083/1672-3., 1088/1677-8. Nasuprot ovim, datumi 1076/1665-6. i 1121/1709. se rijetko javljaju. U jednom rukopisu, u jednom Kaimijevom stihu, javlja se datum 1709. g. u sljedećoj rečenici: »Simdi bih yediyuz tokuz tarihidur denur«. Radi se po svoj prilici o grešci prepisivača. To može biti datum 1079. po hidžri, ili, što je manje vjerovatno, datum 1121/1709. (ovaj posljednji datum nalazi se također iznad jednog stiha u rukopisu koji se čuva u Suleymaniye biblioteci u Istanbulu, br. Izmir 538/2).

Najčešće se pominje datum 1079/1668-9. On se javlja često u bilješkama prepisivača koje se vrlo neznatno razlikuju u pojedinim rukopisima: »Ilyas pasa cema'ati imami Hasan efendi molla Muhtari ziyafet etdugi vakitde Ka'imi dedugi tarihidur 1079« (Kaimi, imam džemaata Iliyas-paše izrekao je datum 1079. g. za vrijeme gozbe koju je priredio mula Muhtari).²²⁾ U nekim rukopisima se ne pojavljuje ovaj datum, ali se javlja bilješka prepisivača, slična ovoj prethodnoj, kao npr. u rukopisu FN: »Medine-i Saray Bosna' da Ilyas pasa x cema'ati imami Ka'imi Hasan efendi dedugi tarihidur«. Ovdje se precizira da se džamat Ilyas-paše nalazio u Sarajevu. Ovaj datum bio je veoma važan za kopiste jer je to datum koji predstavlja kraj kandijskog rata, a u svojim pjesmama ga je predvidio Kaimi Baba.

Ovaj datum pojavljuje se i u Kaimijevim stihovima: »Simdi bih yetmis tokuz tarihidur geldi denur« (Kaže se da dolazi sada godina 1079/1668-9.).²³⁾

U rukopisu FN postoji još jedna bilješka koja se odnosi na pomenuti datum 1079/1668-9.: »Bu dahi ol gece molla merhum hakkinda buyurmisdur (1079.)«. ²⁴⁾ Riječ je po svoj prilici o već pomenutoj gozbi kada je Muhtari odgovorio na Kaimijevu pjesmu nekom dragom pjesmom koja sadrži isti datum.

Iako se nalazi u samo jednom rukopisu, (OZJA 922, fo 2b), datum 1076/1665-6. g. je od neobične važnosti jer ukazuje na to kada je na-

²²⁾ Cf. rukopise OI 2447, OI 2423, GHB 2725.

²³⁾ Cf. rukopise OI 3794, OI 841.

²⁴⁾ Godina 1079. je dodata rukom prepisivača.

pisana velika kasida na *-ari* koja tretira događaje kandijskog rata: »Fi tarihi 1076 Muhtari efendi Ka'imi'den Girit ahwalin su'al edicek bu kaside ile cevap vermisdur« (Kad je Muhtari zatražio od Kaimija 1076/ 1665-6. g. šta misli o kritskim događajima, Kaimi mu je odgovorio ovom kasidom).²⁵⁾ U istoj kasidi i Kaimi na jednom mjestu kaže da je inspiracije ove pjesme mola Muhtari.

Pomenimo i druge bilješke koje sadrže neke datume: Godina 1080/ 1669-70. npr. pominje se u sljedećoj bilješci: »Tarih-i sene 1080 Hirvat serhadina sulh esnasinda denuldi Klis hakkinda« (Rečeno o Klisu 1080. g. za vrijeme mira, koji je vladao u Hrvatskoj Krajini).²⁶⁾ U vezi s ovim datumom Rossi citira sljedeći stih: »Girit feth olisardur Cu bin seksen olisardur« (Krit će biti osvojen kad nastane 1080/1669-70. godina).²⁷⁾

Godina 1081/1670-1. pojavljuje se u sljedećoj bilješci: »Bih seksen bir senesani Mehmed Pasa serhadlu agalari ve sipahileri cem'et-dugi vakit denulmisdur« (Rečeno 1081/1670-1.g. kada je Mehmed-paša okupio age i spahije iz Krajine).²⁸⁾ Moguće je da je ovdje riječ o Mufetiš Mehmed-paši, bosanskom veziru između 1667. i 1670. g. o kome govori Bašagić u *Kratkoj uputi u prošlost Bosne i Hercegovine* (str. 77).

Uz sličnu zabilješku u nekim rukopisima pojavljuje se datum 1088/1677-8. g: »Hirvat serhadina Mehmed pasa vardugi vakit denulmisdur« (Rečeno 1088. g. kada je Mehmed-paša posjetio Hrvatsku Krajinu).²⁹⁾

Često se precizira, uz datum 1081/1670-1. g. da je pjesma posvećena izvjesnom Jusufu alaj-begu: »Yusuf alay-beye yazilmisdur 1081«. ³⁰⁾

U većini pjesama u rukopisima nalazi se Kaimijev mahlas po čemu se može zaključiti da je Kaimi autor tih pjesama. Pjesme u kojima nema Kaimijevog malhasa nalaze se često na kraju zbirke, na mjestima gdje se Kaimijeve pjesme miješaju sa nazirama njegovog sljedbenika Muhtaria. Kaimijevo ime pojavljuje se ponekad i na početku rukopisa i javlja se negdje kao Ka'imi, Ka'imi efendi, al-Ka'imi, ili pak kao Hasan efendi, seyh Hasan efendi, Ka'imi seyh Hasan efendi, seyh Hasan Ka'imi, seyh Hasan efendi sehir bi-l-Ka'imi, es-seyh Hasan Ka'imi Baba.

Neki prepisivači preciziraju da je Kaimi bio iz Bosne, odnosno iz Sarajeva. Tako u rukopisu iz biblioteke SANU br. 201 stoji sljedeća bilješka: »Bosnevi Ka'imi Hasan efendi risalesidur, kadiri« (Ovo je poezija Bosanca Hasana Kaimija). U rukopisu iz GHB br. 2219 prepisivač je zabilježio sljedeći podatak: »Medine-i Saray 'da kadiriye dergahinda es-seyh Hasan Kaimi Baba hazretlerinun nazmidur« (Ovo je poezija šejha kadirijske tekije dz Sarajeva, Hasana Kaimi Babe).

²⁵⁾ U samoj kasidi u 104. bejtu kaže se da je M. Muhtari bio povod da ova pjesma nastane.

²⁶⁾ Cf. OI 2447, FN.

²⁷⁾ Cf. E. Rossi, op. cit., str. 80.

²⁸⁾ Cf. rukopis FN, OI 2447.

²⁹⁾ Cf. OI 2447, FN, GHB 2725.

³⁰⁾ Cf. OZJA 608, OI 2447.

U nekoliko rukopisa nalazi se, na početku ili na kraju, pismo identičnog sadržaja upućeno sultanu.³¹⁾ Autor pisma nije poznat. Samo pismo obiluje čudnim izrazima i teško je za razumijevanje. Ipak iz njega saznajemo da je upućeno sultanu i da ga je pratila jedna kasida iz djela *Varidat* čiji je autor izvjesni Durak-beg zade, kasida »egzaltiranog djafra« (cifri-cunun) koja je pokazala narodu nesreću i nered iz doba sultana Mehmeda. Na osnovu ovog pisma koje se nalazi na početku rukopisa iz Marburške biblioteke, a koje je prema B. Fleming napisano 1070/1659-60. g., autor Kataloga B. Fleming pretpostavlja da je pravo ime Kaimi Babe bilo Durak-beg zade.³²⁾

Vjerovatno nije slučajno što se ovo pismo nalazi dodato nekolicini rukopisa. U pismu se javljaju neki elementi koji mogu imati veze sa Kaimi Babom: kao i Durak-beg zade, koji je, kako se saznaje iz pisma, autor djela zvanog *Varidat*, i Kaimi je napisao istoimeno djelo koje sadrži kaside bazirane na ilm-i cifru. Prema datumima koji se nalaze u rukopisima OI 3268 (1090/1680. g.) i rukopisa iz biblioteke Top Kapi Saraya iz Istanbula br. H 904 (1070/1659-60.) ova kasida bi uz to poticala iz doba Hasana Kaimi Babe.

Ipak bi bilo suviše smjelo prihvatiti hipotezu Barbare Fleming, sve dok se ne nađe istorijski dokumenat koji bi potvrdio da su Durak beg zade i Kaimi baba jedna ista osoba.

Poznato je da je u Krajini u 17. v. živjela porodica Durakbegovića,³³⁾ porodica begova i kapetana, ali ni jedan od njih nije bio poznat kao pjesnik. Uz to, prema tradiciji i prema zapisima u rukopisima Kaimi je bio Sarajlija i ne bi imao veze s ovom porodicom.

Ni u jednom rukopisu nije zabilježen datum Kaimijevog rođenja, ali se pominju datum i mjesto njegove smrti. Većina autora kataloga pominje 1091/1681. kao godinu Kaimijeve smrti. Prema bilješci u rukopisu OI 2447 (f° la) Kaimi je umro 1103/1691-2. u Zvorniku: »Merhum Hasan Kaimi Babanuh tarih-i vefatidur, Izvornik sene 1103«. U rukopisu koji se čuva u biblioteci Daru-l-Kutub u Kairu (br. 6798) precizira se da je Kaimi sahranjen u Zvorniku u Gornjem gradu.

Nazire, pjesme koje su pisane po uzoru na Kaimijeve i koje se nalaze na kraju većeg broja rukopisa, a čiji su autori Mustafa Muhtari i Gaibi, ukazuju na to da je Kaimi još za života imao svoje sljedbenike i imitatore.³⁴⁾ Prema većem broju bilježaka, pa i prema samim stihovi

³¹⁾ Cf. rukopis OI 3268, rukopis iz Statsbibliothek u Marburgu H. or. oct. 940 i rukopis iz Top kapi Saray muzeja H 904.

³²⁾ Cf. B. Fleming: *Turkische Handschriften*, t. I, Wiesbaden, 1968, str. 333-335.

³³⁾ Cf. H. Kreševljaković: *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, II izdanje, Sarajevo, 1980.

³⁴⁾ U rukopisu OI 2447, ff. 125a-150a nalazi se trinaest nazira Mustafe Muhtari ja i više pjesama imitacija u sljedećim rukopisima: OI 2423, GHB 2725, FN, OI 4613, OZJA 608.

Gaibi i Muhtari bili su Kaimijevi savremenici. Gaibi je pjesnik iz Bosne i živio je u drugoj polovini 17. v. O Muhtariju nema mnogo podataka izuzev onih na koje ukazuju i bilješke prepisivača iz pomenutih rukopisa. Prema S. Kemuri (Cf. »Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobi«, *GZM*, XXII, Sarajevo, 1910, str. 627-629.) M. Muhtari je bio imam džamije iz Ajas-pašine mahale u Sarajevu.

ma iz *Varidata* proizilazi da je Muhtani bio i blizak prijatelj Kaimi Babe. Ono što možemo zaključiti iz mnogobrojnih prepisa djela Hasan Kaimi Babe je sljedeće:

Ime ovog pjesnika je bilo Hasan efendi, bio je iz Sarajeva i pripadao kadrijskom derviškom redu. U Sarajevu je bio šejh Sinan-agine tekije. Umro je u Zvorniku najvjerovatnije 1103/1691-2. g.

Ovi mnogobrojni rukopisi su živo svjedočanstvo Kaimijeve slave i popularnosti sve do današnjih dana, a izuzetno velik broj prepisa njegove druge zbirke poezije *Varidat* govori o tome da mu je upravo ta zbirka i donijela slavu, jer, da li slučajem ili uz pomoć djifra, Kaimi je predvidio tačan datum kraja kandijskog rata ostavljajući tako iza sebe mit o velikom znalcu i vidovnjaku.

SUMMARY

Kaimi Baba, the Bosnian poet and sufi from the 17th century is famous for a great number of transcripts of his works. Kaimi is the author of two alhamiada poems and two collections of poetry in the Turkish language which can be titled *Divan I* and *Divan II*, *Varidat*. It was the latter collection, *Varidat*, that made him famous. The topics of its poems are the political events and struggle with Austria and Venice on the Western frontier of the Ottoman Empire.

About one hundred of manuscripts of Kaimi's works have been kept in numerous libraries of Europe and the Near East. However, it is far from being the total number since many of his works are privately owned and are not registered. Yet, they give us considerable data about the life and work of this poet. He died at Zvornik in 1103/1691-2.